

АКСІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОЛЕРАНТНОСТІ

AXIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF TOLERANCE

Сирота Д.І., к.ю.н.,

доцент кафедри галузевих юридичних наук

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Слободяник Т.М., к.ю.н.,

доцент кафедри галузевих юридичних наук

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Козубенко С.В., магістрант VI курсу

факультету права, гуманітарних і соціальних наук

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Досліджено, що на сучасному етапі розвитку суспільства існує плюралізм концепцій розвитку правового статусу особи, постає необхідність застосування нових підходів до аксіології права. Установлено, що для того, щоб залишатися людиною, індивід повинен не тільки мати право на збереження самого себе, власної свободи і незалежності, а й поважати права, свободу та незалежність інших людей. Досліджено, що доктрина природного права має людиноцентричне спрямування. Відповідно до цього сутність права коріниться у природі людської особистості зі всією її суперечливістю і напруженістю, яка цим спричинена. Визначено, що на розвиток науки завжди впливають конкретні історичні умови, сформовані відповідно до загального рівня розвитку суспільства. З'ясовано, що сучасний етап становлення демократичного суспільства характеризується визнанням автономії кожного члена суспільства. Досліджено, що в будь-якому суспільстві система правового регулювання містить різноманітні цінності, у результаті відносин між людьми формуються соціально значущі норми й ідеали. Доведено, що право у своєму аксіологічному вимірі є чітко визначеною формою правових цінностей, і толерантність має бути її елементом, закріплювати одну із чеснот і високих цінностей, що передбачає пошану і визнання рівності, ставлення до іншої особи як до рівної собі.

І.В. Галицький визначив, що толерантність є правовою цінністю громадянського суспільства та правової держави завдяки ідеї єднання та взаєморозуміння, зближення та збереження культурної унікальності, уявлення про співіснування з іншим, про необхідність прийняття його та межі цього прийняття, про вимоги до дотримання прав іншого та дотримання іншим прав оточення. А також установив, що толерантність є базовою цінністю-принципом загального спрямування, ідейний зміст якої має наповнювати все позитивне право. Толерантність в ієрархії правових цінностей наближена до такої цінності, як «права людини». Толерантність пов'язана із цінністю як життя кожного, так і співжиття в суспільстві [1].

Ключові слова: толерантність, цінність права, рівність, свобода, особа, демократичне суспільство, аксіологія.

It has been proved that these days of the social development, there is a pluralism of development concepts of the personal legal status, and new approaches to the axiology of law are required. It has been established that in order to remain human, an individual must not only have the right to preserve himself, his own freedom and independence, but also respect the rights, freedom and independence of others. It has been shown that the doctrine of natural law has a human-centered dimension. Accordingly, the essence of law is rooted in the nature of the human person with all the contradictions and tension that this implies. In order to remain human, individuals must not only have the right to preserve themselves, their freedom and independence, but also to respect the freedom and independence of others. It has been determined that the science developing is always subject to specific historical conditions determined by the level of general society development. It has been established that the modern stage of the democratic society establishing is characterized by the autonomy recognition of each society members. It has been studied that, in any society, the legal system incorporates different values, resulting in socially meaningful norms and ideals among people. It has been proved that law in its axiological dimension acts as a clearly defined form of legal values, and tolerance should be its element, and to consolidate one of the virtues and high values, which implies respect and recognition of equality, treatment of another person as equal.

I.V. Halytsky, defined that tolerance is a legal value of civil society and the rule of law due to the idea of unity and mutual understanding, rapprochement and preservation of cultural uniqueness, the idea of coexistence with another, the need to accept it and the limits of this acceptance, the requirements for rights other and respect for the rights of others. But he established that tolerance is a basic value-principle of general direction, the ideological content of which should fill all positive law. Tolerance in the hierarchy of legal values is close to such a value as "human rights". Tolerance is associated with the value of both everyone's life and coexistence in society [1].

Key words: tolerance, value of rights, equality, freedom, individual, democracy, axiology.

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення та розвитку громадянського суспільства великого значення набуває напрям наукових досліджень у сфері забезпечення прав і свобод людини. Видатний науковець О.Ф. Кістяківський зазначає: «Право лише там, де є свобода особи». Погоджуємося з тим, що це твердження є аксіомою, проте правова наука потребує подальшого глибокого вдосконалення та розвитку системи теоретичних понять. Оскільки людина має певні права, постає проблема, яка полягає в тому, що кожна особа живе в суспільстві, а тому її права повинні цілком відповідати соціуму, у якому вона перебуває. Отже, постає необхідність комплексного дослідження нових елементів цінності права.

Цінність права активно вивчають науковці. Вагоме теоретичне підґрунтя для сучасних наукових досліджень із вибраної проблематики створили у своїх працях такі

відомі вчені: О.Ф. Кістяківський, Б.О. Кістяківський, В.С. Нерсисянц, С.С. Алексєєв, В.Н. Каргашов, М.І. Козюбра, О.Л. Копиленко, О.Ф. Скакун та інші. Наше дослідження спрямовано на проведення аксіологічної характеристики толерантності. Варто зазначити, що дослідження в цій сфері проводили науковці, зокрема: І.В. Галицький [1], О.М. Тарасишин [2], Д.А. Чернушенко [3], О.В. Стогова [4].

Мета полягає в теоретичному дослідженні толерантності як складової частини цінності права.

Виклад основного матеріалу. Цінність права О.Ф. Скакун визначає як його здатність бути метою і засобом задоволення науково обґрунтованих, соціально справедливих загальнолюдських потреб та інтересів громадян і їх об'єднань (суб'єкти оцінювання), бути комунікативним і погоджувальним соціальним інструментом [5, с. 237].

З урахуванням того, що на сучасному етапі розвитку суспільства існує плюралізм концепцій розвитку правового статусу особи, постає необхідність застосування нових підходів до аксіології права.

Завдяки бурхливому розвитку одного з наймолодших міждисциплінарних напрямів наукового дослідження – синергетики наприкінці ХХ ст. особливо популярним став синергетичний підхід до праворозуміння. На відміну від класичних уявлень про однолінійність процесів розвитку матерії, властивих механістичному світогляду недавнього минулого, відповідно до якого всі системи, зокрема правові, діють на основі об'єктивної необхідності науково пізнаних законів, синергетичний підхід передбачає, що всі природні та суспільні системи, правові також, розвиваються нелінійно, тобто з великою часткою випадковості [6, с. 227].

Саме випадковість є генератором нового в цих системах і сприяє тому, що в них панують переважно саморозвиток, самоорганізація, які і здатні забезпечити їх упорядкованість.

Серед нових інструментальних підходів до осмислення феномену права, актуалізованих в останнє десятиліття як на Заході, так і на пострадянському просторі, визначаємо також комунікативно-дискурсивний підхід, що є результатом активного розвитку комунікативної філософії, яка зосереджує основну увагу на інтерсуб'єктивних аспектах, комунікативній взаємодії, спілкуванні людей як членів суспільства.

Сутність права, відповідно до комунікативного підходу, коріниться у природі людської особистості. Щоби залишатися людиною, індивід повинен не тільки мати право на збереження самого себе, власної свободи і незалежності, а й поважати права, свободу і незалежність інших людей [6, с. 228].

Право – це не лише засіб упорядкування відносин між людьми, а їх упорядкування на засадах правди та справедливості, поваги до невідчужуваних прав і свобод [7, с. 245].

За новітніми посткласичними варіантами доктрини природного права, найтісніше пов'язані з людиною комунікативні концепції права, в основу яких покладено так званий принцип інтерсуб'єктивності, відповідно до якого зміст права розкривається у взаємодії (комунікації) людей. Точкою відліку в цьому разі є не людина як сторонній спостерігач, що співвідносить право з будь-яким зовнішнім критерієм, а внутрішній досвід учасника правового спілкування. Інакше кажучи, право розглядається не як нав'язана людині зовнішня сила, метою якої є підкорення людини, а як спосіб її буття (існування, життєдіяльності). Комунікативні концепції – це, по суті, протестна реакція на всевиддя формальних норм, що нівелюють особистість. У них реалізуються соціальний запит на гуманізацію правопорядку, його людиноцентричне спрямування. Сутність права відповідно до них коріниться у природі людської особистості зі всією її суперечливістю і напругою, яка із цього випливає. Щоби залишатися людиною, індивід повинен не тільки мати право на збереження самого себе, власної свободи і незалежності, а й поважати свободу і незалежність інших людей, що, зокрема, досягається усвідомленням не лише своїх прав, а й обов'язків. Їх кореляція у процесі комунікації людей має визначальне значення для правопорядку [7, с. 248].

Останнім часом унаслідок кризи соціального порядку в суспільстві загострюється боротьба між «класами» злочинців і незлочинців. Постає нагальна проблема конфлікту між свободою і безпекою в усьому світі: розширення свободи людини загрожує безпеці, а зміцнення безпеки обмежує свободу людини. Усе складніше можна розрізнити добро і зло, а також істину і псевдоістину, справедливість і псевдосправедливість, свободу і псевдосвободу, прогрес і псевдопрогрес, порядок і псевдопорядок, демократію і псевдомократію, політику і псевдо-

політику, правосуддя і псевдоправосуддя, підприємництво і псевдопідприємництво тощо. Засоби сучасного світогляду виявляються недостатніми для того, щоб розв'язати цю проблему, запропонувати критерій для розрізнення зазначених понять. Це стосується і праворозуміння, зокрема проблеми розрізнення у правознавстві «права» і «псевдоправа» [8].

У суспільстві в умовах цивілізації немає такої іншої системи соціальних норм, що змогла б забезпечити доцільне регулювання економічних, державно-політичних, організаційних та інших відносин, реалізувати водночас демократичні, духовні і моральні цінності, що склалися в суспільстві; право слугує чинником прогресу [5, с. 239].

Розвиток науки завжди зумовлений конкретними історичними умовами, відповідно до рівня загального розвитку суспільства. Для комплексної характеристики толерантності проаналізуємо теоретичні визначення науковців сучасності, які використовували різні підходи дослідження.

Місце толерантності у правовому менталітеті та політико-правовій думці українського суспільства дослідив І.В. Галицький. Учений установив, що толерантність як тип індивідуального та суспільного ставлення до соціальних і культурних відмінностей, шанобливе ставлення до чужих думок, вірувань і форм поведінки можна розглядати як одну з фундаментальних ознак цивілізованості та рівня культури, на що вказує як міжнародний, так і національний досвід [1].

Ученя О.М. Тарасишина визначає толерантність як одну із чеснот і високих цінностей, що передбачає пошану і визнання рівності, ставлення до іншої людини як до рівнодостоїнної особи, що виражається у свідомому подавленні відчуття неприйняття, спричиненому всім тим, що знаменує в іншому інше, водночас передбачає налаштування на порозуміння і діалог з іншим, визнання й пошану його прав на відмінність, відмову зведення різноманіття до одноманітності або переважання будь-якої однієї думки, а також від домінування, насильства і насильницьких дій проти іншого завдяки визнанню в кожній людині рівноцінної істоти, яка має право на власні переконання, визнання різних людських культур, норм поведінки, прав іншого [2, с. 17].

Науковець Д.А. Чернушенко досліджував толерантність як світоглядну основу правосвідомості в умовах інформаційного суспільства [3]. Категорія толерантності в умовах інформаційного суспільства, в умовах комунікативних впливів у соціальних мережах, де відбуваються активні комунікативні процеси в обговоренні суспільно-правових проблем, набуває вигляду правового підґрунтя для здійснення соціальної комунікації в забезпеченні легітимності права і законності в суспільстві [3].

У контексті європейського мислення толерантність – це не лише необхідна складова частина сучасної культури, але й універсальна цінність людства. В Україні робляться спроби досягнути семантичне поле латинського “tolerantia” і виробити відповідні суспільні, правові правила відношень, поведінки, тобто толерантність є не тільки філософською ідеєю, а новою ціннісною реальністю сучасного буття. Правова толерантність утілюється в юридичній поведінці. Толерантна поведінка суб'єктів юридичної діяльності сприятиме вирішенню найбільш актуального завдання сучасності, від якого залежить подальший розвиток людства, переходу від психології протистояння, підозрливості й насильства до культури миру, довіри, зміцнення національної та міжнародної стабільності, миру і безпеки невоєнними, гуманними методами. Реалізація цього завдання вимагає активних дій для формування психології толерантності і виховання на її принципах. Пошук оптимальних напрямів розв'язання багатогранної проблеми толерантності має відбуватися водночас на двох рівнях:

індивідуальному і суспільному. Толерантність на індивідуальному рівні означає, що кожен є вільним у вираженні та дотриманні своїх переконань і визнає таке ж право за іншими. Це означає визнання того, що люди за своєю природою різняться за виглядом, становищем, мовою, поведінкою і цінностями та мають право жити у світі і зберігати свою індивідуальність. Суспільний рівень толерантності стосується процедури й особливостей спілкування: напрацювання технології толерантної поведінки, розроблення правової бази, етикету [3].

Толерантність як базову цінність правової культури розглядала О.В. Стогова. Толерантність має сутність морального ідеалу, що формується внаслідок історичного відбору правил співіснування, норм поведінки і переходить на рівень світосприймальних позицій у свідомості суб'єктів взаємодії. У принципі толерантності поєднуються раціональний, емоційний та діяльнісний компоненти соціальної поведінки. Терпимість як моральне підґрунтя побудови взаємин між людьми завжди зберігала свою значущість [4].

В історії людства досить поширеним є декларативне проголошення гуманістичних ідеалів, однак конструювання зразків соціальної поведінки не супроводжується масовим додержанням приписів. Тому вбачається цілком законним неузгодженість між декларативним і реальним варіантами прийняття такої цінності, як толерантність. Для розв'язання цієї суперечності існують декілька умов, серед яких важливіші такі: активна пропаганда толерантності на рівні культурних традицій суспільства; усвідомлення особливостей сприйняття етичних моделей; використання відомих соціально-психологічних механізмів закріплення толерантності [4].

Толерантність означає межі та зміст свободи, є формою і мірою юридично можливої поведінки. На тлі визнання цінності життя, свободи, особистої недоторканності та персонального духовного й інтелектуального розвитку толерантність є цінністю інтегративного характеру, яка, будучи забезпечена позитивним правом, скріплює своєю примірною сутністю ідеї права природного, готує їх до викликів єдиного мультикультурного світу. Доведено, що толерантність у праві – це не тільки виразник свободи, але і її обмежувач. Межі толерантності як правової цінності залежать від конкретних правових традицій, історичних умов та волі законодавця [9].

На підставі власного дослідження І.В. Галицький запропонував Концепцію толерантності як основи подальшого розвитку українського права [10]. Основними завданнями Концепції визначено такі: 1. Розробка і реалізація ефективної державної політики формування настанов толерантної поведінки, правових культури та свідомості в атмосфері взаємоповаги і творчої діяльності, спрямованої на розвиток культурної різноманітності та стабілізації підвалин соціального співжиття, протидії екстремізму і зниження соціально-психологічної напруженості в суспільстві; створення стійких структур і механізмів профілактики соціальних конфліктів як на державному, так і на локальному рівнях. 2. Розроблення і впровадження методів та організаційних механізмів моніторингу, діагностики і прогнозування соціально-політичної ситуації, оцінювання ризиків і наслідків деструктивних процесів у суспільстві. 3. Розроблення та реалізація системи заходів і механізмів упровадження в соціальну практику норм толерантної поведінки, протидії екстремізму та будь-яких виявів нетерпимості [10].

Необхідність державної політики в розробленні превентивних заходів протидії сучасним формам нетерпимості закріплено рішенням № 4/03 Мaaстрixтської зустрічі міністрів іноземних справ 55 країн у грудні 2003 р., яке визнало за необхідне для країн Організація з безпеки і співробітництва в Європі заохочувати толерантність і боротися з дискримінацією, зокрема з усіма проявами агресивного націоналізму, расизму, шовінізму, ксенофобії, антисемітизму й екстремізму [11].

Висновки. Отже, доведено, що сучасний етап становлення демократичного суспільства характеризується визнанням автономії кожного члена суспільства. У будь-якому суспільстві система правового регулювання містить різноманітні цінності. У результаті відносин між людьми формуються соціально значущі норми й ідеали. Оскільки право у своєму аксіологічному вимірі є чітко визначеною формою правових цінностей, толерантність має бути її елементом. Це, у свою чергу, закріпить одну із чеснот і високих цінностей, що передбачає пошану та визнання рівності, ставлення до іншої особи як до рівної собі.

Проведене дослідження спрямоване на наукове закріплення толерантності як цінності права та може бути використане в наукових дослідженнях аксіології права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта, 2017. 528 с.
2. Тарасишин О.М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2008. 21 с.
3. Чернушенко Д.А. Толерантність як світоглядна основа правосвідомості в умовах інформаційного суспільства. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2003. № 1–2. С. 94–103.
4. Стогова О.В. Толерантність як базова цінність правової культури. *Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 4 (18). С. 252–254.
5. Галицький І.В. Толерантність у правовому житті сучасного суспільства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Одеса, 2011. 18 с.
6. Стрельник О.Н. Основы философии: учебник для среднего профессионального образования. Москва : Юрайт, 2018. 312 с.
7. Козюбра М.І. Загальна теорія права : підручник. Київ, 2015. 392 с.
8. Костенко О.М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму. *Право України*. 2010. № 4. С. 83–92.
9. Галицький І.В. Толерантність у правовому житті сучасної України. Одеса : Фенікс, 2012. 144 с.
10. Галицький І.В. Нормативні засади Концепції формування толерантності в українському суспільстві : загальнотеоретичний аспект. *Право України*. 2011. № 9. С. 294–302.
11. Document of the Ministerial Council, Maastricht 2003 : Decision № 4/03 on Tolerance and Non-discrimination. 2003. MC (11) Jornal № 2. Agenda item 8. 3 p.